

هویت ملی در ایران

فرا تحلیل مقاله‌های فارسی موجود^۱

دکتر محمد عبداللهی*

تاریخ دریافت: ۸۸/۹/۱۸

تاریخ پذیرش: ۸۹/۴/۱۵

چکیده

این فراتحلیل دربرگیرنده ۵۰ مقاله فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران است، که در کتاب‌شناسی هویت اجتماعی چاپ ۱۳۸۸ ذکر شده‌اند. برای انجام این فراتحلیل با بینش تلفیقی، فرمی جامع تهیه شد. به واسطه این فرم تمام اطلاعات هر مقاله در ارتباط با ۲۲ متغیر تعریف شده، استخراج و با روش‌های کمی و کیفی تحلیل و بر اساس آن گزارش فراتحلیل مشتمل بر یک مقدمه و ۸ بخش تنظیم شد. نتایج به

۱- در پایان این مقاله فرایند انجام کار فراتحلیل مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران تحت عنوان پیوست الف (تشریح فرایند انجام کار فراتحلیل) تشریح شده و فهرست آثار مورد استفاده در فراتحلیل نیز ذکر شده است.

* استاد جامعه‌شناسی دانشگاه علامه طباطبایی.

دست آمده نشان می‌دهد که بیشتر مقاله‌ها جنبه تبیینی دارند. ولی در ۹۰ درصد آن‌ها مرور منابع و متون یا صورت نگرفته و یا بسیار سطحی است. پارادایم‌های غالب بر این مقاله‌ها جنبه تقلیل‌گرایانه دارند. روش‌های مورد استفاده بیشتر کیفی ساده و غیر منتظم‌اند. در تعریف هویت ملی به وجود عناصر مشترک و آگاهی افراد از این عناصر و احساس تعهد در برابر آن‌ها اشاره شده است. یافته‌های توصیفی برخی از مقاله‌ها ناظر به اصیل، قدیم و ذاتی بودن هویت ایرانی - اسلامی است. ولی در بیشتر آثار هویت ملی در ایران پدیده‌ای نوظهور است که همزمان با آشنایی ایرانیان با مدرنیته، گسترش جهانی شدن و تشکیل دولت مدرن در ایران شکل گرفته است. امروز این هویت ملی دچار بحران شده و در حال تحول است. در تبیین این بحران و تحول هویت ملی در ایران هر دسته از مقاله‌ها روی عواملی خاص تاکید داشته‌اند که عمدتاً جنبه تقلیل‌گرایانه دارد. مقاله‌ها با وجود نقاط ضعفی چون توصیفی بودن، تقلیل‌گرایی نظری و روشی از نقاط قوتی هم برخوردارند که اهم آن‌ها توجه به ابعاد تاریخی، فرهنگی، دینی، اجتماعی و به ویژه سیاسی هویت ملی، تشریح وضعیت گذشته، حال و سعی در تبیین فرایند تحول آن در ایران می‌باشد.

واژه‌های کلیدی: فراتحلیل، هویت ملی، ایران.

مقدمه

هویت ملی در ایران اصلی‌ترین موضوع مورد توجه در مقاله‌ها است. در ذیل این عنوان اصلی، عناوینی فرعی چون بحران هویت ملی، عوامل مؤثر بر فرایند تضعیف و تحکیم هویت ملی، هویت ملی در آثار نخبگان، رابطه هویت ملی و هویت قومی، نگرش ایرانیان نسبت به هویت ملی هم مورد توجه قرار گرفته است. در بین عناوین فرعی، بحران هویت و عوامل مؤثر بر تضعیف و تحکیم هویت ملی بیش از نیمی از کل مقاله‌ها را به خود اختصاص داده‌اند. هویت ملی در تاریخ و آثار مورخان، هویت ملی در آثار نخبگان، رابطه هویت ملی و هویت قومی هر کدام با ۱۲ درصد مقاله‌ها و نگرش ایرانیان به هویت ملی با ۶ درصد مقاله‌ها در مراتب بعدی اهمیت قرار دارند. بیش از سه‌چهارم

مجموع این مقاله‌ها تبیینی به معنای عام و بقیه توصیفی‌اند. در بیش از ۸۰ درصد مقاله‌های موجود، هویت ملی در ایران به عنوان پدیده‌ای جدید و مدرن، و در ۹ درصد بقیه به عنوان پدیده‌ای قدیم معرفی شده است. در ۱۱ درصد بقیه مقاله‌ها تاریخ هویت ملی مقارن با تاریخ آثار مورخان و نخبگانی است که بازنمایی هویت ملی در آثار آنان مورد توجه قرار گرفته است. در مقاله‌هایی که هویت ملی را پدیده‌ای نوظهور معرفی کرده‌اند، تاریخ آن را با آشنایی ایرانیان با مدرنیته (عبداللهی، ۱۳۵۷؛ بشیریه، ۱۳۷۹، توسلی، ۱۳۸۱؛ سریع القلم ۱۳۸۱)، با گسترش جهانی شدن (دهشیری، ۱۳۷۹؛ عیوضی، ۱۳۸۰؛ نقیب زاده، ۱۳۸۳) و با تشکیل دولت مدرن (حاجیانی، ۱۳۷۹، قادری، ۱۳۸۱) همزمان دانسته‌اند. بیشتر صاحبان مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران، در توجیه ضرورت و اهمیت مطالعه و تحقیق درباره هویت ملی روی مساله بحران هویت ملی در وضعیت موجود، ضرورت شناخت عوامل و موانع تحکیم هویت ملی برای کمک به وحدت و توسعه کشور، اهمیت شناخت دیدگاه مورخان و نخبگان در ارتباط با مولفه‌ها و عوامل هویت ملی و اهمیت شناخت ریشه‌های تاریخی هویت ملی برای بهره‌گیری از آن در کمک به تقویت هویت ملی در شرایط امروزی ایران تاکید داشته‌اند. در این مقاله‌ها بحران هویت ملی در ایران مبنای اصلی طرح مساله و توجیه ضرورت و اهمیت پرداختن به هویت ملی در ایران قرار گرفته است. شناخت ریشه‌های تاریخی و دیدگاه مورخان هم در همین ارتباط و به منظور رفع بحران و کمک به وحدت و توسعه کشور مورد نظر قرار گرفته است.

پیشینه و مبانی نظری مورد توجه در مقاله‌ها

حدود نیمی از مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران یا فاقد مرور منابع و متون پیش از خود هستند و یا مرور منابع در آنها محدود به همان آثار مورخان و نخبگانی است که بازنمایی هویت ملی در آنها را مورد نظر قرار داده‌اند. شاهنامه فردوسی و یا آثار مورخانی چون رشیدالدین فضل الله (جامع التواریخ)، پیرنیا و زرین

کوب از این دسته‌اند. در نیمی دیگر از مقاله‌ها که مرور دیدگاه‌ها و منابع تجربی مورد توجه قرار گرفته است، فقط در ۱۰ درصد آنها (عبداللهی، ۱۳۷۵؛ عیوضی، ۱۳۸۰؛ توسلی، ۱۳۸۱) به صورتی تفصیلی صورت گرفته است. در مرور دیدگاه‌ها و منابع تجربی به آثار غیر جامعه‌شناختی نخبگان مذهبی، فلسفی و هنری، آثار برخی از جامعه‌شناسان خارجی چون وبر، گیدنز و هابرماس و آثار جامعه‌شناسان داخلی چون احمد اشرف، چلبی و عبداللهی ارجاع داده شده است. در ۲۴ درصد مقاله‌ها به دلیل توصیفی بودن (کاظمی، ۱۳۷۹؛ بروجردی، ۱۳۸۰؛ کولایی، ۱۳۸۳)، مبین‌ها یا متغیرهای مستقل مورد توجه قرار نگرفته‌اند. مبین‌ها یا متغیرهای مستقل مورد توجه در بقیه مقاله‌های فارسی مرتبط به هویت ملی را می‌توان به مبین‌های درون‌زا و برون‌زا دسته‌بندی نمود. متغیرهای درون‌زا خود به دسته‌های محدودتری چون متغیرهای تاریخی نظیر حملات یونانی‌ها، مغول‌ها و اعراب و سایر تحولات اجتماعی، متغیرهای سطح خرد نظیر جنسیت، سن، باورها، ارزش‌ها و گرایش‌های افراد و متغیرهای سطح کلان چون شرایط ساختاری، کم و کیف عملکرد ساختارهای سیاسی و فرهنگی نظیر میزان مشروعیت و عملکرد حکومت‌ها، عملکرد آموزش و پرورش و رسانه‌ها قابل تقسیم‌اند. عوامل برون‌زا هم شامل متغیرهایی چون ورود مدرنیته و فرایند جهانی شدن توأم با بسط فناوری‌های نوین ارتباطی می‌شوند. با اینکه در مجموع تاکید روی عوامل درون‌زاست ولی این عوامل به صورتی تقلیل‌گرایانه و جدا از هم مورد نظر قرار گرفته‌اند. همان طوری که در ارتباط با مبین‌ها اشاره شد، حدود یک چهارم مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران توصیفی‌اند و از شمول این بحث خارج‌اند. گونه‌شناسی پارادایم‌های حاکم بر بقیه مقاله‌ها بر اساس اصلی‌ترین مبین یا متغیر مستقل صورت گرفته است. بر اساس مبین‌های مورد توجه در مقاله‌ها می‌توان پارادایم‌های غالب در مقاله‌های را به دو دسته عام تقلیل‌گرایانه و تلفیق‌گرایانه تقسیم نمود. در پارادایم‌های تقلیل‌گرایانه روی یک دسته خاصی از عوامل مثلاً تاریخی، خرد یا کلان تاکید شده است. ولی در پارادایم‌های تلفیق‌گرایانه ترکیب عوامل سطوح خرد و کلان یا درون‌زا و برون‌زا

مورد توجه قرار گرفته است. در بیش از نیمی از مقاله‌های تبیینی پارادایم‌های تقلیل‌گرایانه تاریخی یا خرد درون‌زا یا کلان‌برون‌زا غالب است. در این پارادایم هویت ملی ایران در ارتباط با نوع یا دسته خاصی از عوامل تاریخی یا خرد و یا کلان مورد توجه قرار گرفته است. ولی در بقیه مقاله‌ها سعی شده است هویت ملی در ایران با مجموعه به هم پیوسته‌ای از متغیرهای سطوح خرد و کلان و یا درون‌زا و برون‌زا مورد تحلیل قرار گیرد. در بین این مقاله‌ها ۱۳ درصد به تلفیق عوامل سطوح خرد و کلان (قادری، ۱۳۸۱؛ آزادارمکی، ۱۳۸۳؛ قیصری، ۱۳۸۳) و ۳۴ درصد به تلفیق عوامل درون‌زا و برون‌زا (کمالی، ۱۳۸۳؛ نصری، ۱۳۸۳) نظر داشته‌اند. با اینکه هنوز دیدگاه‌ها و پارادایم‌های تقلیل‌گرایانه بر هویت ملی غالب است، ولی گرایش به دیدگاه‌های تلفیق‌گرایانه جامع، در سال‌های اخیر افزایش یافته است.

انواع پرسش‌های اساسی و فرضیه‌های اصلی مطرح شده در مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران با درصد مقاله‌هایی که به خود اختصاص داده‌اند به شرح زیراند:

پرسش‌های اساسی مطرح شده در مقاله‌های توصیفی و تبیینی	درصد مقاله‌ها
۱- هویت ملی چیست؟ ابعاد تشکیل دهنده یا مولفه‌های آن کدامند؟ این پرسش‌ها ماهیتی توصیفی دارند و ناظر به چیستی هویت‌اند.	۸ درصد
۲- هویت ملی در آثار مورخان و نخبگان چگونه بازنمایی شده است؟ این پرسش‌ها در برخی مقاله‌ها خصلتی توصیفی و در برخی دیگر جنبه تبیینی هم دارند.	۱۶ درصد

۳- بحران هویت ملی چیست؟ و عوامل به وجود آورنده آن ۳۴ درصد
کدامند؟

۴- علل و عوامل مؤثر بر تحکیم هویت ملی در ایران کدامند؟ ۴۲ درصد

۱۰۰ درصد

انواع فرضیه‌های اصلی مطرح شده در مقاله‌های تبیینی موجود درباره هویت ملی در

ایران عبارتند از:

فرضیه های اصلی مطرح شده در مقاله‌های تبیینی درصد

مقاله‌ها

۱- فرضیه‌های ناظر به رابطه هویت ملی با عوامل ۱۵/۸ درصد

تاریخی چون تحولات سیاسی و اجتماعی

۲- فرضیه‌های ناظر به رابطه‌گرایش‌های افراد به هویت ۱۳/۲ درصد

ملی با عوامل درون‌زای سطح خرد، نظیر ویژگی‌های

فردی از جمله جنسیت، میزان سن، نوع باورها و

ارزش‌ها و گرایش‌ها و...

۳- فرضیه‌های ناظر به رابطه هویت ملی با مجموعه به ۱۸/۴ درصد

هم پیوسته‌ای از عوامل سطوح خرد و کلان (تلفیقی)

۴- فرضیه‌های ناظر به رابطه هویت ملی با عوامل ۱۸/۴ درصد

برون‌زای سطح کلان چون مدرنیته و جهانی شدن و...

۵- فرضیه‌های ناظر به رابطه هویت ملی با مجموعه به ۳۴/۲ درصد

هم پیوسته‌ای از عوامل درون‌زا و برون‌زا (تلفیق عوامل

درونی و برونی)

۱۰۰ درصد

روش‌شناسی مورد توجه در مقاله‌ها

در ۲۸ درصد مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران، برای تعریف هویت ملی به مجموعه‌ای از ابعاد، مولفه‌ها یا عناصر و بنیادهای مشترک مانند فرهنگ، تاریخ، سرزمین، حکومت، زبان، دین و اعیاد مشترک اشاره شده است. در حدود ۱۰ درصد مقاله‌ها آگاهی افراد از بنیادهای مشترک و در ۱۶ درصد احساس تعلق و تعهد افراد در برابر آن و در ۱۶ درصد دیگر هم پاسخ افراد به کیستی و چیستی خود در ارتباط با بنیادهای مشترک و بالاخره در ۳۰ درصد بقیه هم بحران در آگاهی، احساس تعلق و پاسخ به کیستی و چیستی خود در ارتباط با بنیادهای مشترک مورد توجه قرار گرفته است. بنابراین می‌توان گفت که در مقاله‌های موجود درباره هویت ملی در ارتباط با تعریف هویت ملی سه نکته مهم تقریباً برابر مورد توجه واقع شده است:

نکته اول: تاکید بر مولفه‌ها و عناصر چندگانه هویت ملی در ابعاد جغرافیایی، فرهنگی، اجتماعی و سیاسی.

نکته دوم: تاکید بر آگاهی افراد از بنیادهای مشترک ملی یا احساس تعلق نسبت به آنها و تعهد در برابر آنها و پاسخ به کیستی و چیستی خود در ارتباط با آنها در بُعد ذهنی.

نکته سوم: وجود بحران در آگاهی افراد و احساس تعلق افراد نسبت به مولفه‌های هویت ملی در ایران.

جمعیت آماری یا قلمرو مطالعه و تحقیق، بیش از نیمی از مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران، خود ایران یا ایران و برخی از کشورهای خاورمیانه است. جمعیت آماری یک چهارم مقاله‌ها هم محدود به آثار مورخان و نخبگانی است که چگونگی بازنمایی هویت ملی در آثار آنان مورد نظر بوده است. در ۱۲ درصد مقاله‌ها برخی از اقشار ایرانی و در ۶ درصد بقیه هم برخی از اقوام ایرانی جمعیت‌های آماری مورد توجه را تشکیل می‌دهند. بنابراین می‌توان گفت که موضوع هویت ملی در آثار مورخان و نخبگان فرهنگی، در سطح ایران و گاه در مقایسه با سایر کشورهای خاورمیانه و در بین اقوام و اقشار ایرانی مورد توجه قرار گرفته است. لازم به توضیح است که در

بیشتر مقاله‌ها جمعیت آماری به صورت صریح مشخص نشده است، بلکه به طور ضمنی قابل تشخیص است. در بیش از دو سوم مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران، روش‌های نمونه‌گیری غیر احتمالی از نوع هدفمند یا اتفاقی است. در کمتر از یک سوم مقاله‌ها از روش‌های نمونه‌گیری احتمالی استفاده شده است. پیش از این اشاره شد که در بیشتر مقاله‌ها جمعیت آماری به صورت صریح مشخص نشده است و روش نمونه‌گیری هم غیراحتمالی است. علاوه بر این‌ها حجم نمونه‌ها هم نامشخص است. در یک سوم مقاله‌ها حجم نمونه‌ها تا حدی مشخص و در دو سوم بقیه حجم نمونه‌ها همانند جمعیت آماری و روش‌های نمونه‌گیری مبهم و نامشخص است. این امر نشان دهنده ضعف فرایند تعیین جمعیت‌های آماری، روش‌های نمونه‌گیری و حجم نمونه‌ها در مطالعات و تحقیقات هویت ملی در ایران است.

بخش عمده مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران با روش‌های کیفی تهیه شده‌اند. نوع تحقیق غالب در بیش از نیمی از آن‌ها اسنادی، ۲۰ درصد تحلیل محتوای کیفی، ۱۲ درصد تاریخی و ۱۲ درصد پیمایشی است. در ۲ درصد از آنها هم از تلفیق روش‌های کمی و کیفی استفاده شده است (عبداللهی، ۱۳۷۵). همان طوری که قبلاً اشاره شد و بعداً نیز در ارتباط با تکنیک‌های گردآوری و تحلیل داده‌ها مطرح خواهد شد، مقاله‌های موجود درباره هویت ملی به عنوان یکی از مهم‌ترین مسائل جامعه‌امروزی ایران بیشتر با روش‌های کیفی به معنای عام تهیه شده است. روش‌هایی که اغلب فاقد اصول و قواعد مورد توجه در روش‌های کیفی به معنای خاص امروزی است. چنین به نظر می‌رسد که در ایران هنوز به کارگیری روش‌های کیفی به معنای دقیق دست کم در این زمینه خاص رواج پیدا نکرده است. در ۸۶ درصد مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی، داده‌ها و اطلاعات مورد نیاز از طریق ارجاع به منابع موجود، در ۱۲ درصد از طریق پرسشنامه و فقط در ۲ درصد آن‌ها از طریق تلفیق پرسشنامه و ارجاع به منابع موجود گردآوری شده است. کمبود و ضعف کیفیت اطلاعات موجود، نوآوری و اعتبار علمی مقاله‌ها را محدود کرده است. تکنیک‌های تحلیل داده‌ها هم به تبع تکنیک‌های

گردآوری داده‌ها (ارجاع به منابع موجود) و روش تحقیق (اسنادی) در ۸۵ درصد موارد محدود به تحلیل کیفی ساده از نوع تحلیل متن بوده است. در ۱۰ درصد آنها از تکنیک‌های کمی و در ۴ درصد از موارد از تلفیق تکنیک‌های کمی و کیفی و در ۲ درصد آنها از فراتحلیل استفاده شده است. می‌توان گفت که روش‌ها و تکنیک‌های مورد استفاده در مقاله‌های موجود درباره هویت ملی، در مجموع ساده و بدون پیچیدگی روش‌ها و فنون کمی و کیفی رایج در علوم اجتماعی امروزی بوده است.

توصیف داده‌ها و ارائه یافته‌های توصیفی

یافته‌های توصیفی را می‌توان برحسب موضوع‌های فرعی مورد توجه در مقاله‌ها (اولین متغیر یا متغیر شماره ۱) به شرح زیر ارائه نمود:

هویت ملی در آثار مورخان و نخبگان

در مقاله‌هایی که به هویت ملی در آثار نخبگان اختصاص یافته، سه نکته اساسی زیر مطرح شده است:

- اصالت قائل شدن برای هویت ایرانی و ذاتی پنداشتن آن ۸ درصد
- اصالت قائل شدن برای هویت اسلامی و ذاتی پنداشتن آن ۴ درصد
- اصالت قائل شدن برای هویت ایرانی و هویت اسلامی و ذاتی پنداشتن آن‌ها ۶ درصد

گرایش ایرانیان به هویت ملی

در این مقاله‌ها یافته توصیفی عمده این است که گرایش ۲ درصد ایرانیان داخل و خارج از ایران به هویت ملی به ویژه در مولفه‌های غیر سیاسی از جمله ابعاد فرهنگی، تاریخی و سرزمینی و... بالاست.

بحران هویت

در مقاله‌های مربوط به این موضوع دو نکته اساسی زیر در بخش قابل توجهی مورد توجه و تاکید خاص قرار گرفته است.

- در ایران دولت‌های مدرن (پهلوی اول و دوم) ۲۷ درصد تهدیدکننده عناصر سنتی هویت ملی و دولت جمهوری اسلامی تهدیدکننده عناصر مدرن هویت ملی در ایران بوده‌اند.

- ایران با مسئله تکثر هویتی نامنسجم روبروست. ۱۴ درصد هویت‌های کوچک موزاییکی یا کپسولی که گاه در تقابل با هم هستند و تعامل بین آن‌ها ضعیف است، هنوز به صورتی مکمل در قالب هویتی عام و فراگیر در سطح جامعه (هویت ملی) انسجام پیدا نکرده‌اند. این امر نشان دهنده بحران هویت است، بحرانی که در بُعد سیاسی نسبت به سایر ابعاد وسیع تر و شدیدتر است.

مولفه‌ها و عوامل هویت بخش

در مقاله‌های مربوط به این موضوع این مولفه‌ها یا عوامل در قالب سه دسته به شرح زیر ارائه شده‌اند:

- مولفه‌ها یا عوامل درونی از جمله فرهنگ سیاسی ۲ درصد
- مولفه‌ها یا عوامل برونی از جمله جهانی شدن ۱۲ درصد
- ترکیب عوامل درونی و برونی ۱۰ درصد

رابطه هویت ملی و قومی

در مقاله‌های مربوط به این موضوع یافته اصلی این است ۱۴ درصد که: بین هویت قومی و هویت ملی همسازی وجود دارد. این همسازی در ابعاد غیرسیاسی مثلاً در بُعد فرهنگی بیشتر به چشم می‌خورد. در ترانه‌های محلی و قومی مضامین ملی منعکس است.

۱۰۰ درصد

تبیین داده‌ها و ارائه یافته‌های تبیینی

همان طور که قبلاً اشاره شده است، حدود یک چهارم مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی توصیفی بوده و فاقد یافته‌های تبیینی هستند. نتایج فرا تحلیل یافته‌های تبیینی را می‌توان در چهار قسمت به شرح زیر ارائه نمود:

تحلیل هویت ملی با وقایع و عوامل تاریخی

جایگاه و نقش وقایع و عوامل تاریخی در آثار مورخان بازنمایی شده است. ۵/۳ درصد

تحلیل هویت ملی با عوامل برون‌ی (برون‌زا)

جهانی شدن، مولفه‌ها و بنیادهای سنتی هویت ملی را تهدید می‌کند و ۱۳/۲ درصد پاسخ به کیستی و چیستی خود را مشکل می‌سازد. تهاجم فرهنگی غرب، موجب کنده شدن افراد از مذهب و ناآگاهی از سنت می‌شود. جهانی شدن، برای هویت ملی هم فرصت و هم تهدید بوجود آورده است.

تحلیل هویت با عوامل درونی (درون‌زا)

- عوامل خُرد- فردی مانند: جنسیت، میزان سن، باورها، ۱۰/۵ درصد ارزش‌ها، گرایش‌ها احساس عدالت، میزان سواد، سرمایه‌های فرهنگی و اقتصادی و ...
- عوامل کلان- فرهنگی چون: زوال اندیشه انتقادی، ۱۵/۸ درصد پذیرش یا طرد ناآگاهانه آگاهی‌های جمعی.
- عوامل کلان اجتماعی از جمله: تعاملات متقارن بین اقوام و اقشار اجتماعی ۲/۶ درصد
- عوامل کلان سیاسی چون: عملکرد حکومت‌ها و ۴۲/۱ درصد نخبگان سیاسی بویژه عملکرد حکومت‌های مدرن در نفی مولفه‌های سنتی هویت و عملکرد حکومت‌های سنتی در نفی مولفه‌های مدرن هویت ملی. همان طوری که دیده می‌شود در بین مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی، جایگاه و نقش حکومت در هویت‌سازی و هویت-زدایی برجستگی خاصی پیدا کرده است.

تحلیل هویت با تلفیقی از عوامل خُرد، کلان، داخلی و خارجی

- در این مقاله‌ها هویت ملی در ارتباط با مجموعه به هم پیوسته ای از عوامل کلان و خرد مانند ساختار و عاملیت تحلیل شده است.

۱۰۰ درصد

همان طور که دیده می‌شود در تحلیل هویت ملی در ایران بیشتر روی عوامل کلان بویژه عوامل سیاسی، یعنی عملکرد دولت‌ها تأکید شده است. شکل‌گیری هویت ملی در

ایران، با شکل‌گیری حکومت فراگیر ملی و تحول وضعیت هویت با تحول حکومت‌ها و عملکرد آن‌ها مورد توجه قرار گرفته است. این امر غلبه دیدگاه سیاسی در عرصه هویت ملی را نشان می‌دهد. ماهیت بین‌رشته‌ای هویت ملی و فضای سیاسی حاکم بر اندیشه، زمینه را برای غلبه چنین دیدگاهی فراهم آورده است.

در جامعه‌شناسی به جای هویت ملی بیشتر از اصطلاح هویت جمعی عام (جامعه‌ای) استفاده می‌شود که اجتماع عام جامعه‌ای^۱ یا اجتماع اجتماعات پایه اصلی آن را تشکیل می‌دهد. این دیدگاه بیشتر جنبه اجتماعی دارد و هویت اجتماعی در حوزه اجتماع یعنی حوزه تعاملات اجتماعی و عملکرد آن، یعنی شکوفایی احساسات، عواطف، تولید تعهد و مسئولیت‌پذیری در راستای حفظ و تحکیم همبستگی و انسجام جمعی عام، مورد توجه قرار می‌گیرد و در ارتباط با عوامل چندگانه اجتماعی، فرهنگی، سیاسی و اقتصادی در سطوح خرد و کلان تحلیل می‌شود. چنین دیدگاهی که مستلزم اعمال بینش-ها و روش‌های تلفیقی و چندگانه رایج در جامعه‌شناسی امروزی است، هنوز ضعیف ولی در حال رشد می‌باشد.

نتایج

در این بخش نتایج نظری یا تئوریک و نتایج عملی و یا راهبردهای بدست آمده از فراتحلیل، مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران تشریح می‌شود.

نتایج نظری - تئوریک

بر اساس نتایج فراتحلیل پارادایم‌های غالب بر چارچوب‌های مفهومی و نظری و نظریه‌های مطرح شده در منابع موجود هویت ملی را می‌توان به دو دسته عام تقلیل‌گرا و تلفیق‌گرا تقسیم نمود.

در منابع تقلیل‌گرا نظرات ارائه شده در باره هویت ملی خصلتی تقلیل‌گرایانه دارند. در این منابع سعی شده است هویت ملی به عنوان یک پدیده پیچیده و چند بعدی با یک یا چند عامل عمده مرتبط به یک جنبه یا بُعد خاص مورد تحلیل قرار گیرد. اهم این نظرات و عوامل مورد توجه در آنها به شرح زیراند:

- نظرات و عوامل تاریخی: در این نظرات وقایع و عوامل تاریخی عمده شده‌اند. ۵/۳ درصد
- نظرات و عوامل برون‌ی (مدرنیته و جهانی شدن): در این نظرات هویت ملی به عنوان یک امر اصیل سنتی و کهن تلقی شده است که عوامل مدرنیته بر آن عارض شده‌اند و برای افراد و گروه‌ها در پاسخ به کیستی و چیستی خود مشکل ایجاد کرده‌اند. ۱۳/۲ درصد
- نظرات و عوامل درونی خرد فردی: در این نظرات احساس هویت و گرایش به هویت ملی افراد در ارتباط با ویژگی‌های اجتماعی و فردی آنان مانند پایگاه اجتماعی، جنس، سن، باورها، ارزش و گرایش‌ها و احساس عدالت و... مورد توجه قرار گرفته است. ۱۰/۵ درصد
- نظرات و عوامل درونی کلان فرهنگی: در این نظرات عوامل فرهنگی در سطح کلان چون انحطاط فکری و فرهنگی، زوال اندیشه نقاد و آگاهی جمعی افراد از خود و غیر عمده شده‌اند. ۱۵/۸ درصد
- نظرات و عوامل درونی کلان اجتماعی: در این نظرات تعاملات اجتماعی بین اقوام و اقشار اجتماعی عمده شده‌اند. ۲/۶ درصد
- نظرات و عوامل درونی کلان سیاسی: در این نظرات شکل‌گیری حکومت ملی و مشروعیت و عملکرد آن از

جمله اعمال سیاست و شیوه مدیریت مربوط به امور هویت ملی به عنوانه عوامل تعیین کننده هویت ملی در ایران مورد تأکید خاص قرار گرفته‌اند.

- نظرات و عوامل تلفیقی چندگانه: در این نظرات سعی ۱۰/۵ درصد شده است در تحلیل هویت ملی در ایران جایگاه و سهم عوامل ساختاری، فردی، برونی و درونی هم زمان مورد توجه قرار گیرد. با اینکه پارادایم‌های تلفیقی در جامعه‌شناسی امروزی رایج در جوامع توسعه یافته جریان غالب در اندیشه اجتماعی را تشکیل می‌دهند، ولی در ایران این نوع پارادایم‌ها هنوز تحت‌الشعاع جریان‌های فکری تقلیل‌گرایانه‌اند.

نتایج عملی - راهبردها

راهبردهای ارائه شده در مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی، با پارادایم‌ها و یافته‌های نظری آنها همبستگی دارد. در هر دسته از مقاله‌ها راهبردهای ارائه شده در جهت تضعیف موانع و تقویت همان عواملی است که در قالب پارادایمی خاص مورد توجه بوده‌اند و جزء یافته‌های نظری آن مقاله‌ها بشمار می‌روند. اهم این راهبردها بشرح زیراند:

- شناسایی و تقویت ریشه‌ها و ابعاد تاریخی مؤلفه‌ها و عوامل و ۲۰ درصد موانع هویت ملی در ایران. برای این منظور بازیابی و بازنمایی مؤلفه‌ها و عوامل هویت ملی در منابع تاریخی و آثار مورخان و نخبگان توصیه شده است.

- تقویت ویژگی‌های فردی مؤثر بر گرایش افراد به هویت ملی. ۸ درصد

بسط احساس عدالت، عام‌گرایی و اصلاح‌گرایی‌های افراد در همین ارتباط مورد توجه قرار گرفته‌اند.

- تقویت و ترویج عناصر فرهنگ اسلامی
- تقویت مبانی فرهنگی و غیر ایدئولوژیک هویت ملی از جمله ۱۶ درصد ترویج اندیشه نقد و گزینش، آگاهی جمعی از خود و غیر، نقد سنت و اصلاح عملکرد رسانه‌ها.
- بسط و گسترش تعاملات اجتماعی متقارن بین اقوام و بین ۲ درصد اقشار اجتماعی در ایران و تقویت اجتماع عام جامعه ای یا اجتماع اجتماعات.
- تقویت حکومت ملی مبتنی بر مشارکت جمعی عام همه اقوام ۳۸ درصد و اقشار ایرانی، مردم سالاری، مقابله با استبداد، اعمال سیاست‌های جامع هویتی، تعامل زنده و پویا با جهان و بهبود مدیریت و عملکرد دولت در ارتباط با هویت ملی.
- رفع موانع و تقویت عوامل چندگانه در سطوح خرد، کلان، ۸ درصد داخلی و خارجی. جامع‌نگری و برنامه‌ریزی جامع در زمینه هویت ملی.

۱۰۰ درصد

همان‌طور که در آخرین بند راهبردها دیده می‌شود، هویت ملی پدیده‌ای چند بعدی است و حفظ و تحکیم آن موکول به مجموعه‌ی به هم پیوسته‌ای از شرایط و عوامل سطوح خرد و کلان داخلی و خارجی است که حفظ و تحکیم آن باید در قالب یک دیدگاه جامع و برنامه‌ریزی‌های همه‌جانبه و متوازن مورد نظر قرار گیرد.

نقد و ارزیابی اعتبار علمی و ارزش عملی مقاله‌های

در این قسمت سعی شده است با نگاهی انتقادی به منابع موجود درباره هویت ملی، اعتبار علمی و ارزش عملی آنها مورد ارزیابی قرار گیرد.

نقاط ضعف

اهم نقاط ضعف مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت و وحدت ملی را می‌توان به شرح زیر ارائه نمود:

- توصیفی بودن و ابهام مفاهیم مورد توجه. ۲۲/۴ درصد
 - توصیفی بودن، ابهام مفاهیم و کلی و انتزاعی بودن مباحث. ۲ درصد
 - تقلیل‌گرایی بینشی و روشی. ۴/۱ درصد
 - تقلیل‌گرایی بینشی و روشی و ابهام مفاهیم. ۵۰ درصد
 - تقلیل‌گرایی، ابهام مفاهیم و عدم تصریح روابط بین متغیرهای مورد توجه. ۱۰/۲ درصد
 - تقلیل‌گرایی، ابهام مفاهیم کلی و انتزاعی بودن مباحث. ۱۲/۲ درصد
 - عدم آزمون فرضیه‌های سطح کلان. ۴/۱ درصد
-
- ۱۰۰ درصد

همان‌طور که دیده می‌شود تقلیل‌گرایی بینشی و روشی یعنی سعی در تحلیل هویت ملی با یک یا چند عامل محدود آنهم با روشی خاص، اصلی‌ترین و عمده‌ترین ضعف منابع موجود درباره هویت ملی است. البته توصیفی بودن، عدم توجه به شناخت علل و عوامل مؤثر بر فرایند تضعیف و تحکیم هویت ملی و مشخص نبودن تعریف نظری و عملیاتی مفاهیم مورد توجه در توصیف و تحلیل هویت ملی و در نتیجه کلی و انتزاعی بودن مباحث هم از دیگر نقاط ضعف مقاله‌هایی بوده است که در این فرا تحلیل مورد توجه قرار گرفته‌اند.

نقاط قوت

با وجود نقاط ضعف فراوانی که در مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی وجود دارد، دارای نقاط قوت قابل توجهی هم هستند که اهم آنها عبارتند از:

۱۴ درصد	- توجه به بُعد تاریخی هویت ملی در آثار تاریخی.
۴ درصد	- توجه به چگونگی بازنمایی هویت ملی در آثار نخبگان.
۸ درصد	- توجه به ویژگی‌های فردی و عوامل سطح خرد در تحلیل گرایش افراد به مؤلفه‌های هویت ملی.
۸ درصد	- توجه به جنبه دینی هویت ملی.
۱۸ درصد	- توجه به جنبه فرهنگی غیرایدئولوژیک هویت ملی که در بین ایرانیان داخل و خارج از کشور از اهمیت و برجستگی خاصی برخوردار است.
۲ درصد	- توجه به جنبه اجتماعی هویت ملی، بویژه تعاملات بین اقوام و اقشار اجتماعی.
۳۸ درصد	- توجه به جنبه سیاسی هویت ملی بویژه شکل‌گیری دولت ملی برخوردار از مشارکت و مشروعیت مردمی و عملکرد مطلوب.
۴ درصد	- توجه به مؤلفه‌ها و عوامل چندگانه هویت ملی.
۴ درصد	- تلفیق منسجم عوامل و مؤلفه‌های چندگانه هویت ملی.
۱۰۰ درصد	

با توجه به مؤلفه‌ها و عوامل چندگانه هویت ملی که در هر دسته از مقاله‌ها اهمیت و جایگاه خاصی در توجه به برخی از ابعاد آن پیدا می‌کند، ترکیب و تلفیق این مؤلفه‌ها و ابعاد، کاری است که هنوز صورت نگرفته است و موکول به همفکری و همکاری اصحاب تخصص رشته‌های مکمل است.

تحلیل روابط بین برخی از متغیرهای مورد استفاده در فراتحلیل

یکی از اصلی‌ترین متغیرهای مورد استفاده در این فراتحلیل نوع پارادایم‌های غالب بر منابع موجود درباره هویت ملی است. این پارادایم‌ها بر اساس اصلی‌ترین مبین یا متغیر مورد توجه در چارچوب نظری مقاله‌ها مشخص شده است. بر اساس آزمون‌های مربوطه معنی‌دار بودن رابطه بین پارادایم‌ها و مبین‌های مورد استفاده در سطحی عالی تایید شده است. علاوه بر این نوع فرضیه‌ها، نوع روش‌های تحقیق مورد استفاده، نوع یافته‌ها تبیینی و نتایج نظری و عملی و نقاط ضعف و قوت مقاله‌ها با نوع پارادایم‌های غالب بر مقاله‌ها رابطه معنی‌داری دارد. با توجه به تقلیل‌گرایی بینشی و روشی غالب بر مقاله‌ها می‌توان گفت که مشکل اصلی منابع هویت ملی تقلیل‌گرایی است و بنابراین برای ارتقاء سطح دانش علمی معتبر و ارزشمند درباره هویت ملی اصلاح مبانی بینشی و روش‌شناسی و حرکت از تقلیل‌گرایی به تلفیق‌گرایی (از نقص به کمال) ضروریست. همه مراحل فرایند تحقیق و یافته‌ها و نتایج نظری و عملی و نقاط ضعف و قوت آن به نوع پارادایم‌ها بستگی دارد. بنابراین نقطه شروع برای ارتقاء سطح دانش علمی موجود درباره هویت ملی، اصلاح دیدگاه و نوع نگاه به هویت ملی است.

نتیجه‌گیری

در این پژوهش مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران فرا تحلیل شده است. منظور از فراتحلیل ارائه تحلیل جامع و منسجمی از تحلیل‌های موجود در ارتباط با موضوعی خاص چون هویت ملی است. هویت ملی پدیده‌ای نوظهور و چند بعدی مشتمل بر مؤلفه‌های چندگانه‌ای چون سرزمین، تاریخ، فرهنگ، اجتماع، حکومت، زبان، دین و سایر عناصر و بنیادهای مشترکی است که اعضای یک جامعه نسبت به آنها احساس تعلق، تعهد و وفاداری دارند. این عناصر مشترک ضمن ایجاد همبستگی بین اعضای یک جامعه (یک "مای" مشترک)، آنها را از جوامع دیگر (ماهای دیگر) جدا

می‌سازد. پیچیدگی و کثیرالابعاد بودن هویت ملی و وجود دیدگاه‌های نظری، منابع تجربی و ادعاهای بسیار متفاوت و گاه متناقض در ارتباط با مؤلفه‌های هویت ملی و عوامل و راهبردهای حفظ و تحکیم آن، انجام فرا تحلیل را در جهت تصریح و رفع ابهامات و دستیابی به بینش‌ها و روش‌های تلفیقی نوین، به منظور تحلیل هر چه جامع‌تر هویت ملی ضروری می‌سازد. هر چند اعمال صحیح و منظم فرا تحلیل هنوز در علوم اجتماعی ایران رواج پیدا نکرده است و اغلب پژوهشگران اجتماعی به مرور برخی از منابع موجود به صورتی سنتی اکتفا می‌کنند، ولی انجام فراتحلیل می‌تواند ضمن ارائه تصویری جامع و منسجم از مطالعات و تحقیقات پیشین و یافته‌ها و نتایج بدست آمده، حد و مرز دانش موجود درباره موضوع مورد توجه را مشخص و راه را برای پیشبرد و ارتقاء دانش علمی در آن زمینه فراهم سازد.

در این پژوهش پیش از شروع فراتحلیل به کتابشناسی هویت اجتماعی رجوع و فهرست مقاله‌های فارسی موجود درباره موضوع تهیه شد. در انتخاب فهرست نهایی مقاله‌ها سعی شد از صاحبان مقاله‌های فراوان، یک یا دو مقاله اصلی که بیانگر بینش نویسنده باشد انتخاب شود. مقاله‌های ناقصی هم که فاقد اجزاء اصلی مورد توجه در فرا تحلیل بوده، حذف شدند.

برای فرا تحلیل ۵۰ مقاله انتخاب شده درباره هویت ملی در ایران، فرم مخصوص با عنوان «فرم جامع تلخیص و استخراج اطلاعات مقاله‌های ویژه فراتحلیل» تهیه و در ارتباط با هر مقاله یک فرم دربرگیرنده اطلاعات مربوط به ۲۲ متغیر تکمیل شد.

استخراج و کدگذاری داده‌ها بار اول توسط کارشناسان متخصص توجیه شده توسط محقق و بار دوم توسط خود محقق صورت گرفت. پس از استخراج «کدگذاری نهایی، ماتریس داده‌ها حاوی اطلاعات لازم درباره ۲۲ متغیر مورد توجه در فراتحلیل، به رایانه منتقل و محاسبات لازم انجام شد و خروجی‌های مورد نیاز در تدوین گزارش تهیه شد.

گزارش فراتحلیل در این پژوهش شامل یک مقدمه و ۸ بخش است. در مقدمه این گزارش بر ایند منسجمی از موضوع مورد توجه در مقاله‌ها، نوع مقاله‌ها، سابقه تاریخی موضوع هویت ملی در ایران و ضرورت و اهمیت مطالعه، تحقیق درباره آن ارائه شده است. در این مقاله‌ها علاوه بر موضوع اصلی (هویت ملی) به عنوان پدیده‌ای نوظهور و جدید موضوعات فرعی دیگری چون بحران هویت ملی هم مورد توجه واقع شده است. بیشتر مقاله‌های موجود درباره هویت ملی در ایران، جنبه تبیینی دارند. در این مقاله‌ها با توجه به مساله بحران هویت ملی در ایران، به ضرورت مطالعه و تحقیق درباره مؤلفه‌ها، عوامل و راهبردهای هویت ملی در ایران توجه شده است.

در بخش پیشینه و مبانی نظری مورد توجه در مقاله‌ها، مبین‌ها یا متغیرهای مستقل مورد توجه، مبانی نظری، پارادایم‌ها، پرسش‌ها و فرضیه‌های مورد توجه در آنها، این نتایج به دست آمد که ۹۰ درصد مقاله‌ها یا فاقد مرور منابع و متون پیش از خود هستند و یا این امر در آنها بصورتی جزئی و سطحی انجام گرفته است. در سه چهارم مقاله‌هایی که جنبه تبیینی دارند، در تحلیل هویت ملی بیشتر روی عوامل درون‌زا تأکید داشته‌اند. این عوامل بصورتی تقلیل‌گرایانه و جدا از هم مورد نظر قرار گرفته‌اند. بنابراین پارادایم‌های غالب در مقاله‌ها بیشتر خصلتی تقلیل‌گرایانه دارند و هر کدام روی دسته خاصی از عوامل مثلاً تاریخی، خرد یا کلان تأکید نموده‌اند. پرسش‌های اساسی مطرح شده در مقاله‌ها ناظر به چیستی هویت ملی و مؤلفه‌های آن، هویت ملی در آثار مورخان و نخبگان، بحران هویت و علل و عوامل مؤثر بر تحکیم هویت ملی در ایران می‌باشد. در فرضیه‌های اصلی مطرح شده در قالب پارادایم‌های تقلیل‌گرایانه غالب در مقاله‌های تبیینی، رابطه هویت ملی با عوامل تاریخی، عوامل درون‌زای سطوح خرد، کلان و عوامل برون‌زای سطح کلان بصورتی تقلیل‌گرایانه و جدای از هم مورد توجه قرار گرفته است.

در نتیجه‌گیری از بخش روش‌شناسی هم می‌توان گفت که در مقاله‌های فارسی موجود سه تعریف از هویت ملی ارائه شده است. در تعریف اول هویت ملی بر ایندی از عناصر و بنیادهای مشترک مانند فرهنگ، تاریخ، سرزمین، حکومت، زبان، دین و اعیاد

مشترک در بین اعضای یک جامعه است که در عین حال آنان را از اعضای جوامع دیگر متمایز می‌کند. در تعریف دوم آگاهی و احساس تعلق و پاسخ به کیستی و چیستی خود در ارتباط با بنیادهای مشترک و در تعریف سوم بحران آگاهی و احساس تعلق و پاسخ به کیستی و چیستی خود در ارتباط با بنیادهای مشترک مورد توجه قرار گرفته است. قلمروهای تحقیق یا جمعیت‌های آماری بطور صریح مشخص نشده‌اند، ولی بطور غیر مستقیم می‌توان تشخیص داد که جامعه ایران در مقابله با برخی از کشورهای خاورمیانه یا برخی از اقشار و اقوام ایرانی و یا برخی از آثار مورخان و نخبگان قلمروها یا جمعیت‌های آماری مورد توجه در مقاله‌ها بوده‌اند. روش‌های نمونه‌گیری غیر احتمالی و حجم نمونه‌ها نامشخص و مبهم اند. روش‌های تحقیق مورد استفاده اسنادی یا تحلیل محتوای کیفی غیر روشمند و نامنتظم بوده است. اطلاعات مورد نیاز بیشتر با ارجاع به منابع موجود گردآوری و با روش‌های کیفی ساده تحلیل شده است. روش‌ها و فنون مورد استفاده ساده و فاقد پیچیدگی‌های روش‌ها و فنون کمی و کیفی رایج در علوم اجتماعی امروزی بوده است.

یافته‌های توصیفی حکایت از این دارند که هویت ایرانی، اسلامی یا ایرانی و اسلامی پدیده‌هایی اصیل، کهن و ذاتی‌اند. گرایش اقوام و اقشار ایرانی داخل و خارج از کشور به هویت ملی در ابعاد غیرسیاسی و غیر ایدئولوژیک بالاست. در ایران با توجه به مسأله تکثر هویتی نامنسجم و کوچک و موزائیکی بودن هویت‌ها و عدم تعامل بین آنها، با بحران هویت روبرو هستیم. این بحران در بُعد سیاسی شدیدتر است، زیرا دولت‌های مدرن تهدیدکننده عناصر سنتی هویت و دولت‌های غیر مدرن تهدیدکننده عناصر مدرن هویت بوده‌اند. هویت‌های جمعی در ایران هنوز نتوانسته‌اند در قالب هویتی عام و فراگیر در سطح جامعه (هویت ملی) انسجام پیدا کنند.

در تبیین هویت ملی در ایران هر دسته‌ای از مقاله‌ها روی عوامل خاصی تأکید کرده‌اند. این عوامل را می‌توان به چند دسته عوامل تاریخی، عوامل برون‌زا مانند مدرنیته و جهانی شدن، عوامل درون‌زا اعم از عوامل فردی یا کلان فرهنگی، اجتماعی و سیاسی

و یا تلفیقی از آنها تقسیم نمود. حدود نیمی از مقاله‌ها در تحلیل هویت ملی در ایران عوامل سیاسی بویژه نوع حکومت، عملکرد و مشروعیت آن را برجسته نموده‌اند. این امر معرف غلبه دیدگاه سیاسی در عرصه هویت ملی در فضای سیاسی ایران است. نتایج نظری حاصل از فرا تحلیل مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران بیانگر این واقعیت است که پارادایم‌های غالب بر چارچوب‌های نظری و نظریه‌های مطرح شده در ۹۰ درصد مقاله‌ها، خصلتی تقلیل‌گرایانه دارند. در این منابع سعی شده است هویت ملی، پدیده‌ای پیچیده و چند بُعدی با یک یا چند عامل مسلط مورد تحلیل قرار گیرد و سایر عوامل چندگانه تاثیرگذار به فراموشی سپرده شود.

با وجود رواج پارادایم‌های تلفیقی در جامعه‌شناسی امروزی، هنوز در ایران و بویژه در زمینه‌های مهمی چون هویت ملی، پارادایم‌های تلفیقی جایگاه حقیقی خود را پیدا نکرده‌اند و همچنان زیر سایه دیدگاه‌های تقلیل‌گرایانه قرار گرفته‌اند.

در بُعد عملی یا نتایج راهبردی هم تحت تاثیر بینش غالب بر مقاله‌ها، با خصلتی تقلیل‌گرایانه روبرو هستیم. هر دسته از پیشنهادها از منظر دیدگاه‌ها و یافته نظری غالب بر مقاله‌ها، ناظر به بُعد خاصی از هویت ملی است که در بین آنها تنها راهبردهای ناظر به اصلاح حکومت و بهبود عملکرد آن در ارتباط با هویت ملی، برجسته‌تراند.

در ارزیابی نقاط ضعف و قوت مقاله‌های مربوط به هویت ملی در ایران می‌توان به توصیفی بودن، تقلیل‌گرایی بینشی و روشی، ابهام و کلی و انتزاعی بودن مطالب اشاره نمود. با وجود این مشکلات، منابع مورد اشاره از نقاط قوت قابل توجهی چون توجه به ابعاد تاریخی، فرهنگی، دینی، اجتماعی و به ویژه سیاسی هویت ملی در ایران برخوردارند. در مقاله‌های جدیدتر گرایش پژوهشگران به مؤلفه‌ها و عوامل چندگانه هویت ملی و تلاش در جهت تلفیق آنها بیشتر شده است. با توجه به جایگاه و نقش تعیین‌کننده پارادایم‌ها و مبانی نظری در تعیین نتایج مطالعات و تحقیقات، رواج دیدگاه‌های تلفیق‌گرایانه معرف بهبود کیفیت مطالعات و تحقیقات در حوزه هویت ملی و

نوید بخش ارتقاء اعتبار علمی و ارزش عملی تولید دانش و آموزش و ترویج آن در جهت تعریض و تحکیم اجتماع جامعه‌ای و هویت و وحدت ملی در ایران است.

منابع

- کوپر، هرس ام. (۱۳۷۹)، پژوهش ترکیبی، راههای بررسی متون برای پژوهش، ترجمه محمد علی حمید رفیعی، تهران: پژوهش‌های فرهنگی.
- Greene, c. Jennifer. (2007). **Mixed Methods in social Intequiry**. San Francisco: Wiley.
- Bazeley, P. (2003). **Computerized data analysis for mixed Methods Research In A**.
- Tashakkori and c.Teddlie (eds). **Handbook of Mixed method in social and behavioral research**. Thousand oaks, ca: sago. Hunter, John Schmidt. (2004). **Methods of Meta–Analysis, Iowa: sage pub**.
- Osborne, Jason. (2007). **Best Practices in Quantitative Methods**, North Carolina state Univ. USA.

پیوست الف: تشریح فرایند انجام کار فراتحلیل

تحلیل^۱ معمولاً به سه صورت اولیه، ثانویه و فراتحلیل انجام می‌گیرد. تحلیل اولیه^۲ همان تحلیل اولیه داده‌هاست که در هر تحقیقی صورت می‌گیرد. در تحلیل ثانویه^۳ داده‌های یک تحلیل با فنون آماری پیشرفته تر و بهتر مورد تحلیل قرار می‌گیرد. فراتحلیل^۴ هم تحلیل تحلیل‌هاست.

پیچیدگی و کثیرالابعاد بودن واقعیت‌های اجتماعی مورد توجه در علوم اجتماعی، وجود دیدگاه‌ها یا پارادایم‌ها و به تبع آنها نظریه‌های به دست آمده با بینش‌ها و روش‌های متفاوت درباره هر واقعیت و ضرورت حرکت از بینش‌ها و روش‌های تقلیل‌گرایانه^۵ به بینش‌ها و روش‌های تلفیقی منسجم^۶ و حرکت از نقص به کمال، فرا تحلیل آثار موجود درباره هر یک از پدیده‌ها و مسائل اجتماعی عمده مورد توجه مانند هویت ملی را ضروری و قابل توجیه می‌سازد، زیرا فرا تحلیل با مقایسه و مقابله مبانی بینشی و روشی، یافته‌ها و نتایج توصیفی و تبیینی به دست آمده درباره هر موضوع، به نوعی بینش و روش تلفیقی^۷ منجر می‌شود، و مبنایی محکم مبتنی بر انباشت یافته‌ها برای جلب توجه بیشتر به بینش‌ها و روش‌های چند گانه در ارتباط با تحلیل هر یک از پدیده‌های اجتماعی فراهم می‌سازد (Greene, 2007).

کاربرد صحیح فرا تحلیل می‌تواند پژوهشگران هر حوزه را از حد و مرز دانش انباشت شده موجود درباره هر موضوع، نقاط ضعف و قوت کارهای انجام شده، ابعاد شناخته شده و زمینه‌ها و زوایای ناشناخته و بینش‌ها و روش‌های مناسب‌تر و... آگاه

-
- 1 . Analysis
 - 2 . Primary data analysis
 - 3 . Secondary data analysis
 - 4 . Meta analysis
 - 5 . Reductionist
 - 6 . Integrative
 - 7 . Integrated mixed perspective & methods

سازد، و آنان را از تکرار اشتباهات گذشتگان و دوباره کاری و هدر دادن وقت و انرژی باز دارد.

در حوزه علوم اجتماعی در ایران به ویژه در ارتباط با موضوع هویت اجتماعی، اعمال صحیح و منتظم روش فرا تحلیل به عنوان پیش نیاز انجام تحقیقات جدید هنوز در بین نمایندگان حوزه‌های تخصصی رواج پیدا نکرده است و نزدیک به تمام آنان به انجام مرور منابع به روش سنتی اکتفا کرده‌اند. نتیجه‌گیری حاصل از مرور دیدگاه‌های نظری و منابع تجربی هم به صورت روش‌مند صورت نگرفته و در نتیجه کم و کیف آن بر حسب نظر هر پژوهشگر متفاوت بوده است.

با توجه به محدودیت‌های فراتحلیل لازم است در کاربرد آن در ایران به چند نکته اساسی زیر توجه شود:

۱- علاوه بر نتایج مطالعات و تحقیقات موجود به بخش‌های پیشین این مطالعات و تحقیقات مانند مقدمه (طرح مساله، اهداف، ضرورت‌ها و فرایند تاریخی)، مبانی نظری (مرور دیدگاه‌ها و منابع تجربی، جمع‌بندی حاصل از مرور آنها، چارچوب مفهومی و یا نظری، پرسش‌ها، فرضیه‌ها) و روش‌شناسی (تعریف نظری و عملیاتی متغیرها، جامعه آماری، روش نمونه‌گیری، حجم نمونه و تکنیک‌های گردآوری و تحلیل داده‌ها و بخش واپسین نظیر راهبردهای ارائه شده و نقاط قوت و ضعف) هم توجه شود. این امر برای منسجمی از کلیه مراحل فرایند تحقیقات را به دست می‌دهد و رابطه بین مراحل بعدی و قبلی مثلاً رابطه بین نتایج تحقیقات را با نوع تحقیقات مشخص و نقاط ضعف و قوت هر دسته از مطالعات و تحقیقات موجود درباره یک موضوع را آشکار می‌سازد.

۲- در فراتحلیل از بینش تلفیقی و روش‌های چندگانه (کمی و کیفی) استفاده شود.

۳- فراتحلیل منابع موجود درباره هر موضوع باید توسط کسانی صورت گیرد که در زمینه آن موضوع خاص صاحب‌نظر هستند و نسبت به منابع موجود درباره آن موضوع اشراف قابل توجهی پیدا کرده‌اند.

۴- فراتحلیل باید در زمینه‌هایی صورت گیرد که تعداد قابل توجهی از منابع معتبر و ارزشمند وجود دارد و تراکم دانش صورت گرفته باشد.

۵- علاوه بر وجود تعداد قابل توجهی از منابع در هر حوزه، وجود دیدگاه‌ها، نظریه‌ها و ادعاهای متفاوت و متناقض در ارتباط با موضوع و ابهام کنشگران آن حوزه در تشخیص وجوه اشتراک و افتراق یافته‌های موجود نیز ضروری است.

در ارتباط با فرا تحلیل مقاله‌های فارسی موجود درباره هویت ملی در ایران سعی شده است نکات گفته شده مورد توجه قرار گیرد. برای این منظور فرم مخصوصی با عنوان "فرم جامع تلخیص و استخراج اطلاعات مقاله‌های ویژه فراتحلیل" تهیه شد. در این فرم همه نکات قابل توجه در یک مقاله علمی مورد توجه قرار گرفت.

این فرم با بینشی تلفیقی و جامع و با توجه به روش‌های چندگانه تدوین شده است. پرسش‌ها و مقولات مورد توجه در فرم مذکور در برگیرنده انواع بینش‌ها، روش‌ها و نکات مورد توجه در مقاله‌ها است. در فرایند تحلیل علاوه بر اعمال بینش تلفیقی، سعی شده است از تکنیک‌های کمی و کیفی استفاده شود. استخراج و کدگذاری داده‌ها بار اول توسط کارشناسان متخصص توجیه شده توسط محقق و بار دوم توسط خود محقق صورت گرفته است. پس از استخراج و کدگذاری نهایی، ماتریس داده‌ها مشتمل بر اطلاعات به دست آمده درباره ۲۲ متغیر به رایانه منتقل و محاسبات لازم انجام و خروجی‌های مورد نیاز جهت تدوین گزارش تهیه شد.

همان طور که اشاره شد، این فرا تحلیل در زمینه هویت ملی در ایران انجام شده است. هویت ملی مورد توجه طیف وسیعی از اصحاب علوم اجتماعی ایران قرار گرفته است. پیش از شروع فراتحلیل، کتاب‌شناسی هویت اجتماعی تهیه و منتشر شد. این کتاب‌شناسی نشان می‌دهد که در زمینه هویت ملی مقاله‌های فراوانی وجود دارد. این مقاله‌ها با بینش‌ها و روش‌های متفاوت تهیه شده‌اند. مطالعه مقدماتی آثار موجود نشان می‌داد که در زمینه هویت ملی در ایران به ویژه در ارتباط با مولفه‌ها یا ابعاد، عوامل،

موانع، راهبردها، نقاط ضعف و قوت منابع موجود پرسش‌ها و ابهامات فراوانی وجود دارد که باید روشن شوند.

تصریح ابهامات مذکور و دستیابی به برابری منسجمی از نکات مورد توجه در مقاله‌های موجود درباره هویت ملی، ضرورت انجام فراتحلیل آنها را قابل توجیه می‌کند.

فهرست آثار مورد استفاده در فراتحلیل

۱. آزاد ارمکی، تقی. (۱۳۸۳)، "هویت‌سازی و بحران هویت در ایران" در: **مجموعه مقاله‌های هویت در ایران**، با کوشش علی اکبر علیخانی، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص: ۲۵۹-۲۷۳.
۲. آوینی، سیدمرتضی و دیگران. ()، "بحران هویت باطن بحران‌های معاصر" **نامه فرهنگ**، سال سوم، شماره ۱.
۳. احمد لور، حبیب و افروغ، عماد. (۱۳۸۱)، "رابطه بین هویت ملی و هویت قومی در بین جوانان تبریز" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال چهارم، شماره ۱۳، صص: ۱۰۹-۱۴۱.
۴. احمدی، حمید. (۱۳۸۲)، "هویت ملی و تنوع قومی در ایران" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال چهارم، شماره ۱، صص ۹-۴۵.
۵. احمدی، حمید. (۱۳۸۲)، "هویت ملی در ایران: بنیادها، چالش‌ها و بایسته‌ها" **نامه پژوهش**، سال هفتم، شماره ۶.
۶. احمدی، حمید. (۱۳۸۳)، "هویت و قومیت در ایران" **مجموعه مقاله‌های هویت در ایران**، پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص: ۱۶۵-۱۸۷.
۷. احمدی، حمید. (۱۳۸۲)، "هویت ملی در گستره تاریخ" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال چهارم، شماره: ۱.
۸. اسلامی ندوشن، محمد علی. (۱۳۸۷) "اسلام و هویت ایرانی" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال اول، شماره: ۱.

۹. افروغ، عماد. (۱۳۷۷)، "فرهنگ و هویت ایرانی" کتاب ماه علوم اجتماعی، شماره: ۱۴، ص ۵-۲.
۱۰. برزگر، ابراهیم. (۱۳۸۳)، "جهانی شدن، هویت و فقه سیاسی"، دو فصلنامه پژوهش حقوق و سیاست، شماره ۱۰، ص ۲۵.
۱۱. اشرف، احمد. (۱۳۷۹)، "بحران هویت ملی و قومی در ایران" ایران نامه، سال دوازدهم، شماره: ۳، صص ۵۲۱-۵۵۰.
۱۲. اللهیاری، فریدون. (۱۳۸۲)، "بازنمایی مفهوم ایران در جامع التواریخ رشیدالدین فضل الله همدانی" فصلنامه مطالعات ملی، سال چهارم، شماره: ۱.
۱۳. بروجردی، مهرزاد. (۱۳۷۹)، "فرهنگ و هویت ایرانی در فراسوی مرزها" فصلنامه مطالعات ملی، ویژه نامه هویت ملی، سال دوم، شماره: ۵، صص ۳۱۹-۳۳۰.
۱۴. بشیریه، حسین. (۱۳۷۹)، "توسعه سیاسی و بحران هویت ملی" فصلنامه مطالعات ملی، سال دوم، شماره: ۵، صص ۲۸۷-۳۱۹.
۱۵. بیانی، شیرین و بیگدلی، علی و نورایی، مرتضی. (۱۳۸۲)، "تاریخ نگاران و هویت ملی" فصلنامه مطالعات ملی، سال چهارم، شماره: ۱، صص ۲۵۵-۳۰۳.
۱۶. پیران، پرویز. (۱۳۸۵)، "بورژوازی ملی و هویت ایرانی: گفتگو با پرویز پیران" چشم انداز ایران، شماره ۴۱، صص ۲۸-۴۱.
۱۷. تاجیک، محمدرضا. (۱۳۷۹)، "توسعه سیاسی و بحران هویت ملی" فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۵.
۱۸. توسلی، غلامعباس. (۱۳۸۱)، "مناسبات قومی و رابطه آن با تحول هویت جمعی: مطالعه موردی ایلام" مجله جامعه‌شناسی ایران، دوره چهارم، شماره: ۴، صص ۲۵-۳.
۱۹. چلبی، مسعود. (۱۳۷۸)، "هویت قومی و رابطه آن با هویت جامعه‌ای (ملی)" تهران: دفتر امور اجتماعی وزارت کشور.

۲۰. حاجیانی ابراهیم. (۱۳۷۹)، "تحلیل جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران و طرح چند فرضیه" **فصلنامه مطالعات ملی**، شماره: ۵، صص ۱۹۳-۲۲۸.
۲۱. دهشیری، محمدرضا. (۱۳۷۹) "جهانی شدن و هویت ملی" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال دوم، شماره ۵.
۲۲. دهشیری، محمدرضا. (۱۳۸۰)، "تأثیرات تحولات سیاسی- اجتماعی بر هویت فرهنگی ایران معاصر" **نامه پژوهش**، ویژه هویت فرهنگی، سال ششم، شماره: ۲۲ و ۲۳، صص ۱۵۱-۱۷۸.
۲۳. دهشیری، محمدرضا. (۱۳۷۹)، "جهانی شدن و هویت ملی" **فصلنامه مطالعات ملی**، ویژه‌نامه هویت ملی، سال دوم، شماره: ۵، صص ۷۱-۱۰۰.
۲۴. راعی گلوچه، سجاد. (۱۳۸۲)، "هویت ملی و ایرانی‌گری در تاریخ‌نگاری زرین کوب" **فصلنامه مطالعات ملی**، ویژه‌نامه تاریخ‌نگاران و هویت (۲)، سال چهارم، شماره: ۱۵، صص ۱۱۹-۱۵۱.
۲۵. رجائی، فرهنگ. (۱۳۷۴)، "هویت، بحران هویت، هویت ایرانی، جامعه سالم" شماره ۲۴.
۲۶. رزازی‌فر، افسر. (۱۳۷۹)، "الگوی جامعه‌شناختی هویت ملی در ایران" **فصلنامه مطالعات ملی**، ویژه‌نامه هویت ملی، سال دوم، شماره: ۵، صص ۱۰۱-۱۲۹.
۲۷. رواسانی، شاپور. (۱۳۸۳)، "تعامل فرهنگ و هویت ملی" در: هویت ملی در ایران، به کوشش میرمحمدی **فصلنامه مطالعات ملی** صص: ۱۰-۱۰۹.
۲۸. رهبری، مهدی. (۱۳۸۰)، "بحران هویت فرهنگی در ایران معاصر" **نامه پژوهش**، ویژه هویت فرهنگی شماره: ۲۲ و ۲۳، صص ۵۳-۸۳.
۲۹. سریع‌القلم، محمود. (۱۳۸۳)، "تقابل لیبرالیسم و اسلام" هویت در ایران، به کوشش علی‌اکبر علیخانی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص ۴۱-۵۰.

۳۰. شریعتی، احسان. (۱۳۸۲)، **درباره هویت ملی**، تهران: قصیده‌سرا.
۳۱. شیخاوندی، داور. (۱۳۸۰)، "تأخیر در تکوین هویت ایرانی در جریان تجدد" **نامه انجمن جامعه‌شناسی ایران**، سال چهارم، تهران: کلمه، صص ۱۱۳-۱۳۷.
۳۲. صباغ‌پور، علی‌اصغر. (۱۳۸۱)، **جهانی شدن، حاکمیت ملی و تنوع قومی در ایران**، **فصلنامه مطالعات ملی**، سال سوم، شماره: ۱۱، صص ۱۶۱-۱۴۳.
۳۳. طباطبایی، جواد. (۱۳۷۲)، "بحران هویت، باطن بحران‌های معاصر. (گفتگو)" **نامه فرهنگ**، **فصلنامه تحقیقاتی در مسائل فرهنگی و اجتماعی**، سال سوم، شماره: ۱، صص ۲۷-۸.
۳۴. ظهیری‌نژاد، مهناز. (۱۳۷۹)، "فرهنگ و هویت ایرانیان کرد" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال دوم، شماره: ۵، صص ۲۵۷-۲۸۴.
۳۵. عبداللهی، محمد. (۱۳۷۵) "جامعه‌شناسی بحران هویت"، **نامه پژوهش**، شماره ۲، صص: ۱۲۵-۱۶۱.
۳۶. عبداللهی، محمد و حسین بر، عثمان. (۱۳۸۱) "گرایش دانشجویان بلوچ به هویت ملی در ایران" **مجله جامعه‌شناسان ایران**، سال چهارم، شماره: ۴، صص ۱۰۱-۱۲۶.
۳۷. عیوضی، محمدرحیم. (۱۳۸۰)، "جهانی شدن و هویت قومی" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال سوم، شماره: ۱۰، صص ۱۲۳-۱۵۴.
۳۸. عیوضی، محمدرحیم. (۱۳۸۱)، "جهانی شدن و هویت ملی" **فصلنامه کتاب نقد**، شماره: ۲۴ و ۲۵، صص ۲۱-۲۲.
۳۹. فراستخواه، مقصود. (۱۳۷۱)، **گزارش همایش هویت ایرانی در پایان قرن بیستم**، **فصلنامه مطالعات ملی**.
۴۰. فکوهی، ناصر. (۱۳۸۱)، "شکل‌گیری هویتی و الگوهای محلی ملی و جهانی: مطالعه موردی لرستان" **مجله جامعه‌شناسی ایران**، دوره چهارم، شماره: ۴، صص ۲۵-۳.

۴۱. فوزی، یحیی. (۱۳۷۹)، "امام خمینی و هویت ملی در ایران" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال اول، شماره: ۴، صص ۶۳-۸۵.
۴۲. قادری، حاتم. (۱۳۸۱)، "چالش‌های دولت و هویت ملی در گذشته و حال" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال سوم، شماره: ۱۱، صص ۱۴۲-۱۲۹.
۴۳. قبادی، خسرو. (۱۳۸۳)، "عوامل بحران‌ساز هویت ملی در ایران" **مجموعه مقاله‌های هویت در ایران**، به کوشش علی‌اکبر علیخانی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص ۳۴۵-۳۶۸.
۴۴. قربانی، قدرت‌الله. (۱۳۸۲)، "هویت ملی از دیدگاه استاد مطهری" **فصلنامه مطالعات ملی** ویژه‌نامه روشنفکران ایرانی و هویت (۱)، سال پنجم، شماره: ۱۸، صص ۶۳-۸۶.
۴۵. قریشی، فردین. (۱۳۸۱)، "جهانی شدن و تحول در تصور ما از خویشتن" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال سوم، شماره: ۱۱، صص ۵۸-۳۷.
۴۶. قمری، داریوش. (۱۳۸۱)، "بررسی مقایسه‌ای هویت ملی از دیدگاه محمود افشار و رشید یاسمی" **فصلنامه مطالعات ملی**، ویژه‌نامه تاریخ نگاران و هویت. (۲)، سال چهارم، شماره: ۱۵.
۴۷. قهرمان‌پور، رحمان. (۱۳۸۳)، "جهانی شدن و بحران هویت در کشورهای خاورمیانه" **فصلنامه مطالعات خاورمیانه**، شماره: ۴، صفحه ۲۱-۴۱.
۴۸. قیصری، نورالله. (۱۳۸۳)، "هویت ملی: مولفه‌ها، چگونگی پیدایش و تکوین آن" در: **هویت ملی در ایران**، به کمک میرمحمدی، **فصلنامه مطالعات ملی**، صص ۸۹-۱۰۹.
۴۹. کاجی، حسین. (۱۳۷۸)، "امتناع اندیشه و انحطاط تمدن ایرانی" **کیستی ما**، تهران: انتشارات روزنه، فصل ششم.
۵۰. کاجی، حسین. (۱۳۷۸)، "سروش و پروژه تبیین نسبت دین و مدرنیسم" **کیستی ما**، تهران: انتشارات روزنه، فصل پنجم.

۵۱. کاجی، حسین. (۱۳۷۸)، "شایگان: از نقد غرب تا نقد سنت" کیستی ما، تهران: انتشارات روزنه، فصل دوم.
۵۲. کاجی، حسین. (۱۳۷۸)، "شریعتی: روشنفکر چند آرمانی" کیستی ما، تهران: انتشارات روزنه، فصل اول.
۵۳. کاجی، حسین. (۱۳۷۸)، "بحران و پایان غرب از نگاه داوری" کیستی ما، تهران: انتشارات روزنه، فصل سوم.
۵۴. کاجی، حسین. (۱۳۷۸)، "خاتمی: اندیشه ورز کلان اندیش" کیستی ما، تهران: انتشارات روزنه، فصل چهارم.
۵۵. کاظمی، بهمن. (۱۳۷۱)، "همبستگی و هویت ملی در ترانه‌های قومی" فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۴، صص ۸۷-۱۱۹.
۵۶. کمالی اردکانی، علی اکبر. (۱۳۸۳)، "بحران هویت و عوامل تشدیدکننده آن در ایران" مجموعه مقاله‌های هویت در ایران، پژوهشکده علوم انسانی - اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص ۳۱۵-۳۳۱.
۵۷. کولایی، الهه. (۱۳۸۳)، "سیر هویت ملی در ایران" هویت در ایران، به کوشش علی اکبر علیخانی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص ۵۱-۶۳.
۵۸. گل محمدی، احمد. (۱۳۸۰)، "جهانی شدن و بحران هویت" فصلنامه مطالعات ملی، سال سوم، شماره: ۱۰.
۵۹. گودرزی، حسین. (۱۳۸۳)، "هویت ملی در شعر پژمان بختیاری" فصلنامه مطالعات ملی، سال پنجم، شماره: ۴.
۶۰. مارزولوف، اولریش. (۱۳۷۹)، "هویت ایرانی در شاهنامه فردوسی" فصلنامه مطالعات ملی، شماره: ۵، صص ۳۳۰-۳۳۵.

۶۱. محبتی، مهدی. (۱۳۸۳)، "شاهنامه و بحران هویت در فرهنگ ایران" **هویت در ایران**، به کوشش علی اکبر علیخانی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص ۴۰۳-۴۱۸.
۶۲. محمدی، ذکراالله. (۱۳۸۲)، "هویت ملی در تاریخ نگاران مشیرالدوله (پیرنیا)" **فصلنامه مطالعات ملی**، ویژه‌نامه تاریخ‌نگاران و هویت (۳)، سال چهارم، شماره: ۱۶، صص ۱۲۹-۱۵۲.
۶۳. محمودی، سیدعلی. (۱۳۸۳)، "بحران هویت در ایران امروز" **هویت در ایران**، به کوشش علی اکبر علیخانی تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص ۲۹۱-۳۱۴.
۶۴. مرشدی‌زاده، علی. (۱۳۷۹)، "وفاداری قومی یا هویت ملی" **کتاب ماه علوم اجتماعی**، سال چهارم، شماره: ۱۱ و ۱۲.
۶۵. مروار، محمد. (۱۳۸۳)، "هویت ایرانی در اندیشه رضا داوری اردکانی" **فصلنامه مطالعات ملی**، سال پنجم، شماره: ۴.
۶۶. مسکوب، شاهرخ. (۱۳۷۹)، **هویت ایرانی و زبان فارسی**، تهران: نشر و پژوهش فرزاد روز.
۶۷. مقدس، علی اصغر و خواجه‌نوری، بیژن. (۱۳۸۴)، "جهانی شدن و تغییر هویت اجتماعی زنان: بررسی موردی در دو شهر شیراز و استهبان" **فصلنامه مطالعات زنان**، شماره: ۷، صص ۵-۳۲.
۶۸. مقصودی، محبتی. (۱۳۸۰)، "قومیت‌ها و هویت فرهنگی ایران" **نامه پژوهش**، ویژه هویت فرهنگی شماره: ۲۲ و ۲۳، صص ۲۰۹-۲۳۲.
۶۹. ملایی‌توانی، علیرضا. (۱۳۸۲)، "هویت ایرانی در تاریخ‌نگاری ملک‌زاده" **فصلنامه مطالعات ملی**، ویژه‌نامه تاریخ‌نگاران و هویت (۳)، سال چهارم، شماره: ۱۶، صص ۱۵۳-۱۸۱.

۷۰. منتظر قائم، محمدمهدی. (۱۳۷۹)، "رسانه‌های جمعی و هویت" فصلنامه مطالعات ملی، شماره ۴، صص ۲۵۱-۲۷۰.
۷۱. نجاتی حسینی، سید محمود. (۱۳۸۲)، "واکاوی هویت تاریخی، تاریخ‌نگاری و جامعه‌شناسی تاریخی ایران، ملاحظات نظری و روش‌شناختی" فصلنامه مطالعات ملی، ویژه‌نامه تاریخ‌نگاران و هویت (۲)، سال چهارم، شماره: ۱۵، صص ۱۵۳-۱۹۰.
۷۲. نصری، قدیر. (۱۳۸۳)، "هویت قدسی، تأملی در رهیافت هویت‌شناختی سید حسن نصر" فصلنامه مطالعات ملی، روشنفکران ایرانی و هویت (۱)، سال پنجم، شماره: ۱۸، صص ۴۳-۶۱.
۷۳. نفیسی، رسول. (۱۳۷۹)، "فرهنگ سیاسی و هویت ملی" فصلنامه مطالعات ملی، ویژه‌نامه هویت ملی، سال دوم، شماره: ۵، صص ۱۷۷-۱۹۱.
۷۴. نقیب‌زاده، احمد. (۱۳۸۳)، "هویت ملی و عوامل بحران آن در ایران" به کوشش علی‌اکبر علیخانی، تهران: پژوهشکده علوم انسانی و اجتماعی جهاد دانشگاهی، صص ۳۳۳-۳۴۳.
۷۵. نواح، عبدالرضا و تقوی نسب، مجتبی و قائمی فر، حسین. (۱۳۸۶)، "تأثیر بعد فرهنگی جهانی شدن بر هویت قومی" فصلنامه توسعه انسانی، شماره ۴، صص ۷-۲۳.

توضیح: در انتخاب فهرست نهایی مقاله‌ها سعی شد از صاحبان مقاله‌های فراوان یک یا دو مقاله اصلی که بیانگر بینش نویسنده باشد انتخاب شود. همچنین مقاله‌هایی که فاقد ارکان اصلی مورد توجه در فراتحلیل بود، یعنی پرسش‌ها یا فرضیه‌ها یا تعریف آن در هویت و یا یافته‌های توصیفی و تبیینی ناقص بود، از فهرست حذف شد.